

“GÜR-İ EMİR” TÜRBESİNDE TİMUR’UN VE AHFADININ MEZAR KİTABELERİ*

A. A. SEMENOV

Çeviren : Prof. ABDÜLKADİR İNAN

1941 yılının Haziran ayında Özbekistan Cumhuriyeti halk komiserleri Şûrası Reis Muavini Karı-Niyazef riyasetinde teşkil edilen hükümet komisyonu heyetinde üye olarak bulunuyordum. Bu komisyonun vazifesi Timur’un, oğulları Miranşah ile Şahruh’un ve torunları Uluğ Bey ile Mehmed Sultan’ın mezarlarını açmaktı. Başkent ve yerli matbuata mensub pek çok muhbirler, gazete ve dergilerin yazarları, muharrirler, ressam, sinemacılar, bazı parti, cemiyet ve hükümet mümessilleri komisyonun mesaisine fevkalâde alâka gösteriyorlar ve sansasyonel keşifler bekliyorlardı. Bundan dolayıdır ki bugünlerde Emîr Timur türbesinden, mezar taşlarındaki ve türbe duvarlarındaki kitabelerden bahseden edebiyata karşı olağanüstü alâka ve rağbet artmıştı. Gür-i Emîr’in ve onun merkez kısmındaki mezarların güzel popüler tavsiflerini V. L. Vyatkin ile M. E. Masson’un¹ mesailerinde bulmak kabil ise de bu mesailer kitabelerin münderecatının uyandırdığı merakı tatmin edemezlerdi; çünkü Gür-i Emîr ve Semerkand’ın başka eski eserleri hakkında yazı yazarların hiç biri çok büyük tarihî önemi olan bu mezar kitabelerinin münderecatına temas etmemişlerdir. Bu mesailerde türbenin duvarlarını kaplıyan zengin kitâbeler de aksettirilmemiştir. Arkeoloji komisyonunun yayınlarından çok lüks ve muazzam eser olan “Semerkand Camileri. Mimarî resim ve krokiler albümü, cild I-Gür-i Emîr Mescidi” (Petersburg 1905) adlı eser dahi bu bakımdan istisna teşkil etmiyor. Bu eserde ancak “Timurlenk mezarı üzerindeki

* “Epigrafira Vostoka” dergisinin II. ve III. sayılarından alınmıştır. (Bk. not 37)

¹ V. Vyatkin, Pamyatniki drevnostey Samarkanda. Smarkand, 1927, s. 82; M. Masson, Pamyatka ob ekskursii po Samarkandu. Samarkand, 1929, s. 626; Masson, Mavzoley Gür-Emîr Taşkent 1926, s. 30.

yeşim taşının yukarki yüzü"² konulmuş, fakat kitabe deşifre edilmemiş, tercümesi de verilmemiştir. Bütün bunlar gözönünde bulundurulursa demek mümkündür ki Timurlenk türbesine dair şimdiki kadar çıkan eserlerde bu âbidenin ancak dış görünüşünün tavsifine yer vermek mimarisi bakımından arasıra bazı makul fikirler de dermeyan etmekle iktifa edilmiştir. Türbe ve kitabelere gelince bunlar ideoloji ve ruh bakımından büsbütün meçhul kalmışlardır. Gûr-i Emîr kitâbelerinden bazısının rusçaya yegâne tercüme ve neşir tecrübesi Ş. A. Lapin'e aittir³. Bu zat bu kitâbelerden iki tanesinin tercümesini neşretmiştir. Biri Gûr-i Emîr'in kendisinin, ikincisi de yeşim taşı üzerindeki kitabenin tercümeleridir. Bu tercüme Gûr-i Emîr muhafızlarından Şeyh Ebû Saîd Ma'sûm tarafından istinsah edilen kopyelerden yapılmıştır. Semerkand'a gelen ve eski eserlere karşı alâka gösteren bütün seyyahlara ve yerli ilim adamlarına bu kopyeler pek iyi malûmdu. Bu kopyeler kitabelerin tabîî büyüklüğünde, birbirine eklenmiş kalınca -bazan da şark usulü ile cilâlanmış- kâğıtlar üzerinde Ebû Saîd Ma'sûm tarafından kalın yontulmuş kamış kalemle nesih veya nesih-i sülûs hatla yazılarak hazırlanır ve beher kopye 10-30 ruble mukabilinde satılır. Ebû Saîd Ma'sûm'un anlattığına göre müteveffa Profesör İ. N. Veselovskiy, V. K. Jukovskiy ve daha başkaları onun müşterilerindendi. 1941 yılında bizim komisyon Semerkand'da Gûr-i Emîr civarında bulunduğu sırada Ebû Saîd Ma'sûm daha hayatta idi; hazırladığı kitabe kopyelerinin beher tanesini 150 ruble mukabilinde teklif ediyordu.

Lapin'in mesaisi (tercümesi) o zaman yerli ilim adamlarının⁴ sert tenkidleriyle karşılandı, Petersburg ve Moskova müsteşrikleri ise buna dair hiçbir şey söylemediler. Lapin tarafından tercüme edilen Timurlenk mezar taşı kitabesi hakkında ancak şöyle diyebiliriz: Lapin arapça metnin mânalarını tahrif etmekle halmamış kitabenin tarihî ehemmiyetini haiz kısmını -ölünün ayaklarına rastlayan ve

² N. Veselovski, Samarkandskiye meçeti. Albom arhit. risunkov i çert., fas. Meçet Gûr-Emîr, SPb. 1905 Bibliyografya ZVO. XVII SPb. 1906, s. 0184

³ Spravoçnaya knijka Samarkandskoy ob. na 1896 g. Samarkand, 1896, s. 3-4 bölüm IV.

⁴ N. F. Petrovskiy. Nadpisi na istoričeskij pamyatnikab g. Samarkand S. A. Lapina. Samarkand, 1895 (No 13 "Turkestanskiye Vedomsti" gazetesinde 1895). V (yatkin), Eşçe o knijke g. Lapina (İdareye mektup) "Turkestanskiye Vedomsti" 1896, No. 20.

yan tarafta bulunan kısmını- “bundan sonrası duadan ibarettir, tercüme edilmedi”⁵ diyerek tercüme etmemiştir. Burada nakledeceğimiz metin ve tercümede görüleceği veçhile bu kısımda hiçbir dua yoktur.

Semer kand kitabelerine dair yazı yazan ikinci zat zamanımızın Fransız bilgini E. Blochet'dir. Onun *Les Inscriptisns de Samarkand* adlı makalesi “Revue Archéologique”ın 1897 senesine ait I. cildinde (s. 67-109) basılmış ve ayrı basım olarak da yayınlanmıştır. Fransız müsteşrikinin bu makalesi, maatteesssüf, pek fazla kusura ludur. Şöyle ki, “Inscription A” ile işaretlendirdiği Timur'un mezar taşı kitabesini (face supérieure dans la chapelle du rez-de-chausée sah. 7) müellif, Uluğ Bey tarafından büyük babasının mezarına yerleştirdiği meşhur siyah yeşim taşına ait saymaktadır. Bununla beraber mezar taşının kenarında, ölünün ayakucunda bulunan ve çok mühim tarihî malûmat ihtiva eden kısmı ise zikredilmiyor. Blochet'nin “Inscription B” ile işaretlendirdiği mezar kitabesi ise (dans la crypte de Coûr-ı Mir, ayrı basımda sahife 10) mevcut değildir. Müellifin bunu nereden aldığı da meçhuldür. Halbuki yeşim lahdin altında bulunan mezar taşındaki fevkalâde ehemmiyetli geniş kitabe ise kat'iyyen zikredilmiyor. Bu kitabenin bulunduğu çok ağır beyaz mermer, birbirine eklenmiş üç parçadan mürekkep olup toprağa indirilmiş mermer yatağı örtmektedir. Timur'un bakiyeleri bulunan tabut buradadır (bu tabut arça veya dut ağacından yapılmıştır). Bu tabut defin sırasında, altın tellerle dokunmuş, arapça yazılarla süslü ipek kumaş ile örtülü bulunuştur. Bu örtüden ancak parçalar (fragment) kalmıştır. Timur'un tabutu açıldığı anda keskin ve hoş bir koku yayıldı. Mezarın açılmasıyla öğrenilen bu teferruat anonim tarihçinin “Timur'un ölüsüne gül suyu, misk ve kâfur sürdüklere”⁶ hakkında verdiği malûmatı teyid etmekte, Timur'un ölüsünün Şirazlı mahir bir usta tarafından yapılan çelik tabuta konulduğunu söyleyen İbn Arabşah-ı⁷ ise yalanlamaktadır. Blochet, bu-

⁵ S. A. Lapin , Mezkûr eser s. 4, not 1.

⁶ W. Barthold. O pogrebenii Timura. ZVO, XXIII, 1915, s. 21 (ayrılı basım).

⁷ W. Barthold. Mez. eser. 23. İbn Arabşah'ın bu haberi, galiba, ilim adamlarının şüphesini celp etmiştir. M. E. Masson, İbn Arabşah'ın bu haberini naklettikten sonra bunu teyid etmek için olacak, şu sözleri ilâve ediyor: “1925 de Timur'un mezarı üzerinde mıknaatla yapılan tecrübeye bu mezarda mıknaatı çeken bir cismin bulunduğuna anlaşılımıştır. İhtimal ki bu cisim tabutun kalıntısı veya başka bir cisim ola-

güne kadar meçhul kalmış olan çok önemli tarihî malûmatı ihtiva eden Şahruh'un mezar taşındaki kitâbeyi kat'iyen zikretmiyor. Blochet'nin eserinde ancak Mîranşah ile Uluğ Bey'in kitâbeleri tam olarak verilmiştir. Kayde değer ki Blochet eserinde kitabeleri önce noktasız olarak nakletmekte ve sonra bunları arap yazısında olduğu gibi noktalamaktadır. Buna bakarak kitabenin, aslında noktasız yazıldığı fikrine kapılmak mümkündür. Halbuki kitabelerin aslında yalnız noktalar değil, birçok yerlerinde harekeler bile konulmuştur. Blochet'nin neden böyle yaptığını anlamak güçtür. Ona göre, Timur ve Mîranşah kitâbelerinin kıraati ve izahı için elinde fotokopileri bulunmuş, başkaları için de, Orta Asya'dan E. Blanc (ayrı basım, s. 4) tarafından getirilmiş olan ıstampajlardan faydalanmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, bunlar stampaj değil, Ebû Saîd Ma'sûm'un yukarıda zikri geçen ve aslına pek te sadık olmıyan kopyelerine benzeyen kopyeler olsa gerektir.

Gûr-i Emîr türbesi kitabelerine karşı bu kadar dikkatsizlikler mevcutken Şark tarihçilerinden müteveffa W. W. Barthold ile A. A. Zimin bu gibi kitabelerden faydalanmışlardır. Her iki tarihçi Timur'un ölüm tarihi (14 Şaban 807) hakkında, pek de açık olmıyan ibarelerle ("Mezar kitabesinde" Bartold; "Timur'un mezarında" Zimin)⁸ kitâbeyi kaynak gösteriyorlar. Hakikatte ise bu tarih Uluğ Bey tarafından Timur'un mezarına konulan yeşim taşındaki kitâbededir. Timur'un mezar taşında tarih yoktur. Barthold, Blochet'yi kaynak göstererek, Uluğ Bey'in kitabesini ve bu kitabede "Baba kaatili Abdüllâtif'in açıkça takbih edildiğini" zikrediyor.⁹

Timur ve Timurluların mezarları açılırken meydana çıkarılan bütün eşyanın sayılarını, ölçü ve fotoğraflarını tesbit sırasında ben Uluğ Bey'in, Şahruh'un, şüpheli Seyyid Ömer'in, Mîranşah'ın, Timur mezarındaki yeşim taşının, Timur'un torunu Mehmed Sultan'ın kitâbelerini tetkik ve kopye etmeğe muvaffak oldum. 1943 senesinin nisan ayında, Nevâî Jübilesi komitesi tarafından, müteveffa

bilir" (M. E. Masson, mezkûr eser, s. 19, not 1). Halbuki Timur'un mezarında buna benzer hiçbirşey bulunmadı.

⁸ W. Barthold, O pogrebenii Timur'a ZVO, XXIII, sah. 20; A. Zimin, Podrobnost meri Timur'a Protokolu Türk, krujka lub. arh., g. XIX, Taşkent, 1914, s. 49.

⁹ W. Bartold, Uluğ Bey i ego veremya (Uluğ Bey ve zamanı) Peterb. 191.

mütehassıs fotoğrafçı İ. P. Zavalin Semerkand'a gönderilmiş ve mezkûr kitâbelerin hepsinin 13×18 eb'adında fotoğraflarını almıştı. Biz-zat istinsah ettiğim suretleri bu fotokopilere göre, daha sakın ve müsait şartlar içinde kontrol ederek şüpheli bulduklarımı düzeltmeğe çalıştım.

Timur'un mezar taşı kitabesini, yazının çok girift olduğu için, okuyamamıştım. Benim ricam üzerine İ. P. Zavalin bu kitabenin fotoğrafını 13×18 den fazla büyüttü. İşte bu büyütülmüş fotokopiye göre bu çok girift ve çetin kitabenin metnini ve tercümesini veriyorum. Benim fikrime göre bu kitâbe zamanın çok usta "müşşâk"ı tarafından yazılmıştır.

Mezar taşları kitabelerinin münderecatına geçerken bunlardan en esaslısı ve büyüğü olan kitabeden başlıyorum.

Semerkand'da Gûr-i Emîr Türbesindeki Timur'un mezarını örten mermer üzerindeki kitâbe:

Arapça kitâbe en aşağıdan, ölünün ayak ucundan başlıyor (res.1):

هذا مرقد السلطان الاعظم والحقاق الاكرم

Buradan karşı bakana göre, sol taraftaki çerçeveye kenara geçiyor:

باسط الامن والامان امير تيمور كوركان بن امير ترغاي بن الامير بركل بن الامير ايلنكير
بن الامير ايجل بن الامير قراجار نويان بن الامير سوغو جيچن بن الامير اردجى بارولاس بن
الامير قجولاي بن الامير تومنای ثم جنکيزخان بن الامير يسوکای بهادر ||

Bundan sonra en yukarıdaki, baş ucundaki, çerçeveye geçiyor:

بن الامير برتان بهادر [بن الا] مير [10] قبول خان بن الامير تومنای بن الامير ||

Buradan aşağıya, karşıdan bakana göre sağ yandaki çerçeve kenara geçiyor:

بايسنقور بن الامير قيدو بن الامير تومنای (تو تومتين بن امير) بن الامير بوقا بن
الامير بوذبحر ولم يعرف والد لهذا الماجد الا ان امه الانقو وقد حكى لم تك بغياً بنور زكاه
من اسباط اسد الله الغالب على بن ابى طالب كرم الله وجهه ||

Bu, büyük sultan ve asil hakan emniyet ve amanı (etrafa) yayan Emîr Timur Küregen'in mezarıdır. (Timur) bin Turagay bin Bargul bin Emîr Aylangir bin Emîr İcil bin Emîr Karaçar Noyan bin Emîr Sugucicin bin Emîr İrdamcı "Barlas" bin Kaçulay (Han?) bin Emîr Tumanay. Bundan sonra Cengiz Han bin Yasukeş bahadır bin Emîr Bartan bin Emîr Baysun-

¹⁰ [||] işaretiyle gösterilen yerler kırık yerlerdir; burası başka kitâbelere göre ilâve ile tamamlanmıştır.

*kur bin Emîr Kaydu bin Emîr Tumnay*¹¹ (galiba bu ad Tutumtin olsa gerektir) bin Emîr Buga bin Emîr Budancir. Bu aslızadenin babası malûm değildir, anası ise Alankuva'dır. Hikâye ederler ki bu (oğul) onun tarafından zina ile (peyda) edilmiş değil, fakat tanrının arslanı Galib Ali bin Ebi Talib'in -Allah ona kerem eyleye- soyundan birinin temiz ışığı dokunmasıyla peyda olmuştu.

Yukarıdaki yazılarla çevrelenmiş taşın orta kısmında sıkı sülüs ile yazılmış arapça 51 satırlık yazı vardır:

- 1 — بسم الله الرحمن الرحيم بسم الله باسمه المتبدآء رب الاخرة و الاولى لا غاية له ولا منتهى
- 2 — في السموات العلى الرحمن على العرش استوى الله العظيم الآء دایم النعماء قاهر الاعداء
- 3 — الرحمن عاطف برزقه معروف بلطفه عادل في حكمه عالم في ملكه الرحمن رحيم الرحماء عليهم
- 4 — العلماء بصیر البصراء غفور الغفراء باعث الانبياء صاحب الاولياء قادر على مايشاء قدير
- 5 — سبحان الله الملك الحميد ذى العرش المجيد فعال لما يريد رب الارباب ومسبب
- 6 — الاسباب ورازق وخالق الاخلاق قادر المقدور وقاهر المقهور
- 7 — وعادل يوم الحشر والنشور اله الآلهة يوم الواقعة رحيم غفور شكور الحمد لله رب العالمين
- 8 — الحمد لله الملك الرحيم الاول القديم خالق العرش العظيم والسموات
- 9 — والارضين وهو السميع العليم قابل التوبة شكور حلیم والحمد لله
- 10 — العظيم هو الاول والاخر والظاهر والباطن الفاتح الدائم رازق البهائم
- Kitabe bundan sonra şöyle devam etmektedir:
- 11 — صاحب
- 12 — ... ابع السلا ..
- 13 — يشفع السقيمين ويفغر الخاطين
- 14 — ويعفو عن الهاربين ويحب الصالحين ويبر النادمين
- 15 — ويستر المذنبين ويومن الخائبين سبحانك لا اله الا انت الكريم المعبود غافل الخطايا وسائر العيوب شكور
- 16 — حلیم عالم في الحدود منبت الزروع والاشجار ومدير
- 17 — الليل والنهار فالق الحبوب غنى عن الخلق قاسم
- 18 — الارزاق علام الغيوب مذهب الغنوم انت الذى سجدلك سواد الليل
- 19 — ونور النهار وضوء القمر وشعاع الشمس وحفف الشجر وذوى الماء
- 20 —

¹¹ Böylece Emîr Timur ile Cengiz Han'ın müşterek ataları Emîr Tumanay oluyor. Bunun bir oğlu Kaçulaydan gelen sülâleden Timur, ikinci oğlu Kaydudan Cengiz türemiştir.

- 21 — الهی انت الذی سجذک الساء والارض والبر والبحرومن فیهن
 22 — الهی انت الذی لیس کثله شیء وهوعلی کل شیء قدير الهی انت
 23 — تعلم السر والاعلان وما فی القلوب الهی انت الذی تغفو
 24 — عن المعاصی بعد ان یفرق فی الذنوب الهی انت الذی کل شیء خلقتہ
 25 — ینصرف الیک بالمنصرف الهی اغفرلی خطیبتی یارب فافض حاجتی کما
 26 — قلت ادعونی استجب لکم وانتم بو عدک مصدق نجی من الکرب
 27 — والغم والههم والدين والضیق الشدة والمرض انت غیائی
 28 — کل مکروب ومظلوم ومصروب الهی انت الذی قلت لا
 29 — تقنطوا من رحمی [12] وانتم لقولک صادق لست بمکذوب
 30 — [وا] حفظنی یا مولای من آفات الدنيا والاخرة ولا تفضحنی
 31 — سیدی علی رؤس الخلائق خاصة فی يوم الموعود الله اکبر
 32 — الله اکبر الله اکبر لاضدله ولاند ولا وصل له ولا
 33 — شبه له ولا وصف له ولا کفر له ولا حدنه ولا حدوده ولا
 34 — مثل له ولا شریک له فی الملک ولا وزیر له اسألك یا عزیز
 35 — یا عزیز یا عزیز یا الله یا الله یا الله یا رحمن یا رحمن یا رحمن یا رحیم
 36 — یا رحیم یا رحیم ان ترنی فی منامی ما رجوت منك واکرمتمنی لمغفرتی
 37 — خطیبتی انک علی کل شیء قدير وارزقتی حفظ القرآن
 38 — وتخلطها بدمی ولحمی وتکلینی الی نفسی طرفة عین انک
 39 — علی ما تشاء قدير ولا حولا ولا قوة الا بالله العلی العظیم
 40 — اللهم یا حنان یا منان یا ذی الجلال والاکرام اشهد ان
 41 — کل معبود من دون عرشک انی قرار الارضین السابعة
 42 — باطل غیر وجهک الکریم امنتم بک لاله الا انت
 43 — ورضیت بک ربا یا غیاث المستمین اغثنی وفرج عنی
 44 — کل سوء ومکروه فی الدنيا والاخرة واصرف عنی شر جمیع
 45 — خلقک وارزقتی ووسع علی رزقی واغثنی لاله الا انت
 46 — اللهم اغثنی بجلالک عن حرامک وبطاعتک عن معصیتک
 47 — وبفضلک عن سواک الهی انت خلقتنی ولم اک شیئا 13 ظلمت نفسی
 48 — وارکتبت العاصی وانا مقرک بدبونی یارب ان غفرتنی فلا ینقص من
 49 — ملکک شیء وان عذبتنی فلا یزید فی سلطانک شیء یارب انک تجود من
 50 — غیری وانا لا اجد من یغفرلی ذنوبی غیرک فاغفرلی ذنوبی یا غفور
 51 — یا رحیم یا ذالجلال والاکرام وصلی الله علی محمد وآله اجمعین

(1) *rahman ve rahim tanrının adıyla! Allahın adıyla, her başlangıç onun adıyla. Gelecek ve şimdiki hayatın sahibi, yüce göklerde onun evveli ve sonu yoktur* (2) *Tanrı arş üzerinde yerleşti. Tanrı merhametleriyle büyüktür,*

¹² Kur'an, sûre XXXIX, âyet 54: لا تقنطوا من رحمة الله

¹³ Kuran'ın XIX. sûresinin 20. âyeti بغیا یاغنی ve aynı sûrenin 10. âyeti ile kırs. قد خلقتک من قبل ولم تک شیئا

iyilikleriyle ebedîdir, bütün düşmanlarına galiptir (3) sehavetiyle rahman ve rahimdir, lutfiyle maruftur, hükümlerinde âdildir, mülkünde âlimdir, merhamet edenlerin en merhametlisi ve rahimidir (4) âlimlerin âlimi, görenlerin göreni, af edenlerin en büyüğüdür, peygamberler gönderen, velilerin sahibi odur, kadirdir, her istediğini yapar (5) mübarek arşın sahibi olan, her istediğini yapan, rablerin rabbi, sebeplerin müsebbibi (6) rızık verici, yaratıkların haliki, mukadderatın kadiri, kahredilmişlerin kahiri, (7) haşr gününün âdili, hüküm gününde tanrıların tanrısı, rahim, bağışlayıcı, cömertçe mükâfat verici Tanrıya hamdolsun (8) merhametli padişah, evvel, kadim, büyük arşın, göklerin (9) ve yerlerin haliki olan Tanrıya hamdolsun o her şeyi işiten, bilen, tövbeyi kabul eden, cömertçe mükâfat veren, sabreden Tanrıdır. (10) büyüktür, ilk ve son odur, zâhir, bâtın, fâtihi ve dâim, hayvanlara rızık veren odur. (11) o sahibidir. (12) (burasında kırık vardır) (13) hastalara şifa veren, yanılanları af eden odur (14) kaçakları af eder, salihleri sever, tövbe edenlere iyilik eder, (15) günahlıların günahını örter, ümitlerinde aldanmış olanlara ümit bahşeder, sana lâıyk olan hamdü sena ediyorum, senden başka Tanrı yoktur, kerim, mâbud, hataları af eden, ayıpları örten sehî, (17) halîm ve âlimdir. Tarlaları ve ağaçları yatıştıran, (18) gece ve gündüzü idare eden hububatı yetiştiren, kimseye muhtaç olmıyan (19) (mahluklarına) rızıklarını öleştiren, örtülü şeyleri bilen, kederleri defeden sensin, Tanrım sen o zatsın ki gecenin karanlığı, (20) gündüzün ışığı, ayın aydınlığı, güneşin şuaı senin önünde uzanır (secde eder), ağaç ve su kurur (21) Tanrım sen o zatsın ki gökler, yer, kara ve deniz ve bunlarda bulunanlar sana secde ederler, (22) Tanrım sen o zatsın ki benzeri yoktur, her şeye kadirdir¹⁴ (23) Tanrım sen gizliyi, açığı, kalplerde bulunanı bilirsin, Tanrım sen o zatsın ki (24) günahlıyı günahlara battıktan sonra af ediyorsun! Tanrım sen o zatsın ki bütün mevcudatı yaratmıştır (25) (bütün mevcudat) hayattan sonra sana dönecektir! Tanrım günahlarımı af et! Tanrım muhtac etme (harfiyen: hacetimi defeyle) nitekim (26) “dua ediniz, kabul ederim”¹⁵ dedin, sen vaadinde sadıksın, kederden (27), elemden, endişeden, borçtan başkaya muhtac olmaktan, sıkıntıdan ve hastalıktan beni koru! Sen kederden bunalanların (28) mazlum ve ezilenlerin yardımcısısın! Tanrım, sen (29) “Rahmetten ümit kesmeyiniz!”¹⁶ diyen zatsın. Sen sözünde

¹⁴ Kuran, sûre 11 âyet 19,100, 103, bundan başka çok âyetlerde rastlanır.

¹⁵ Kuran, sûre XI, âyet 62.

¹⁶ Kuran, sûre XXXIX, âyet 54 (burada harfiyen “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyiniz” denilmektedir)

sadıksın, tekzip edilmezsin. (30) Bu dünyanın ve müstakbel hayatın âfatından beni muhafaza et, rabbim (31) kıyamet gününde milletlerin rehberlerinin önünde beni utandırma rabbim. Allah büyüktür, (32), Allah, büyüktür, Allah büyüktür! ona karşı duracak kimse yoktur, onun benzeri yoktur (33) kimse ile bağlantısı yoktur, tavsif edilemez, ona küfüv yoktur, ona had ve hudut yoktur (34) misli ve mesleğinin ortağı, veziri yoktur. Merhametli, aziz Tanrı, sana yalvarıyorum (35) Ey Aziz Tanrı ey Tanrı, ya Allah, ya Allah, ya Allah, ya rahman, ya rahman, ya rahman, ya rahim (36), ya rahim, ya rahim. ümit ettiklerimi rüyamda göstermeni diliyorum, (37) günahlarımı af etmekle bana kerem eyledin, sen büyüksün, sen her şeye kadirsin,¹⁷ bana Kur'an ezberlemeği nasip eyle, (38) aklımı vücudumu birbirine karıştırdın, bir lâhza bile kendimi kendime (serbest) bırakmadın, (39) sen her istediğini yapmaya kadirsin, yüce ve büyük Tanrıdan başka kimsede kuvvet ve kudret yoktur (40). Tanrım, cömert, rahim Tanrım, Ey celâlî kerem sahibi şahadet ediyorum ki (41) arşından yedi kat yere kadar senden başka her ne mâbud varsa (42) batıldır. Tanrım ben sana iman getirdim, senden başka Tanrı yoktur (43) Rabbim olarak seni seçtim, yardım diliyenlere yardım eden Tanrı, (44) her fenalığı ve iğrenç şeyleri dünya ve ahrette benden uzak eyle, bütün mahlûkların fenalıklarını benden irak eyle! (45) Bana rızık ver, rızıkımı geniş eyle, bana yardım et! Senden başka Tanrı yoktur (46). Haram ettiklerinden helâlinle, günahlardan itaatle (47) fazlın ile senden başkasından beni koru, Tanrım, ben hiçbir şey değil iken beni yarattın, ben nefsim zulmettim, (48) günahlara girdim, günahlarımı itiraf ediyorum, Tanrım beni affedersen (49) mülkünden bir şey eksilmez, azap edersen saltanatında vir şey fazla olmaz. Tanrım (50) hakikat şudur ki sen bana muhtaç değilsin, senden başka beni affedecek kimse yoktur, günahımı affet! (51) Ey rahim, büyüklü, ve kerem sahibi Tanrı. Muhammed'e onun bütün ahfadına salevat olsun!

Semerkan'da Gûr-i Emîr türbesindeki yeşim taşı üzerindeki kitabe :

Taşın kenarında, ikinci bağlamadan başlayarak, sağdan sola doğru ve arapça metin (res. 2)

[bundan sonra, sola kıvrılarak, || هذا مرقد السلطان الاعظم والحاقان الاكرم || yukarıya doğru]

امير تمورکورکان بن الامير ترغای بن الامير برکل || [بن] الامير ایلنکیر بن الامير الجل بن قراجا نویان بن || الامير سوغوجیجین بن الامير اردیجی بارولاس بن الامير قجولای بن تومنای

¹⁷ Kuran, sûre III, âyet 25, yine sûre LXVI, âyet 8

خل و [بهذا] تشعب نسب جنكيز خان من هذا الاصل وحصل [koparılmış ve sıvanmış] .. لطان الامجد المدفون في هذا المرقد غاية الشرف والفضل قان جنكيز خان بن الامير ييسوكاي || 3. [buradan 3. bağlama geçiyor] بن هادر بن الامير برتان هادر بن قبول خان بن الامير [buradan tekrar kenara geçiyor] ثم هو ابن الامير بايسنغر بن قيدو خان ثومناي خان المذكور [burada da en aşağıda bulunan bağlama geçiyor] بن الامير بوزنجر ولم يعرف [buradan yukarıki kenara geçiyor] بن الامير توتومتين بوقا والد لهذا الماجد الا ان امه الانقوا وحكي كانت شيعتها الصدق والعفاف ولم تك بغيا انها حملته من نور دخل عليها من اعل الباب فتمثل لها بشراً سويا [18] وذكر انه من ابنا امير المؤمنين علي بن ابي طالب وربما بصدقها في دعواها عليه اولادها الامجاد في كل زمان على كل غالب قد توفي ليلة الرابعة [19] عشرة من شعبان سنة سبع وثمانماية

Bu mezar büyük sultan, asil hakan Emîr Timur Küregen'in mezarıdır. Timur, bin Emîr Turagay bin Emîr Aylangir, bin Emîr İcil, bin Emîr Karaçar Noyan, bin Emîr Sugucicin, bin Emîr İrdamcı "Barulas" bin Emîr Kaçulay bin Emîr Tumanay Han, Cengiz Hanın mensub bulunduğu dal bu kökten ayrılmıştır. Bu yüksek şan ve şeref sahibi bu mezarda defnedilen (sultan) bu kökten neşet etmiştir. Cengiz Han ise bin Emîr Yesukey Bahadır, bin Emîr Bartan Bahadır, bin Kabul Han, bin Emîr Tutumtin Han, bu zat ise bin Emîr Baysungur, bin Kaydu Han bin Emîr Tutumün bin Buka bin Budancar. Bu asil zatin babası malûm değil, ancak anası Alankuva'dır, hikâye ederler ki o (Allankuva) tab'an sadakatli ve iffetli idi, fahişe değildi; o, yüce kapıdan giren ve insan şeklinde tecelli eden ışıktan oldu. Bu (ışık insan) Emîrül-mü'minîn Ali bin Ebi Talib'in evlâdından olduğunu söyledi. Onun (Alankuva'nın) bu iddiası asil torunlarının herkese (karşı) galip olmalarıyle tasdik olunuyor. (Emîr Timur) Şaban ayının 14 üncü günü 807'de öldü (15 Şubat 1405).

Mezar taşının ölünün ayak ucunda bulunan kısmında, yeşim taşında, aşağıdaki arapça kitabe vardır (res.3). (Sol yandan aşağısı kırılmıştır):

- 1 — الحمد لله الذى صدق وعده ونصر عبده واعز جنده وهزم الاحز [اب]...
- 2 — وحده ولاشى بعده والصلوة على نبيه المحل للانفال والمخرض على القتال وعلى
- 3 — آله الاشداء على الكفار والرحماء الابراء ان هذا الحجر ...
- 4 — نقله الخاقان دوا سحان خان من اودان الى مقر سريره المسمى بقرشى ...
- 5 — ونقله منه الغ بيبك كوركان لما توجه الى جتا الذى هو ماهر جيداً ...

¹⁸ Kuran, sûre XIX, âyet 17.

¹⁹ Bu kelimenin üstünde, galiba sonraları, الاربعما diye okunan bir tashih görülmektedir.

²⁰ Taşta "barulas" kelimesi ("barlas" yerine) çok açık okunmaktadır.

6 — قهر عليهم بصارم [21] ما فيه لو الم به نوح على فلكه لم يأمن الا ...
7 — لو حل فيها خليل الله لاحترقا بجده ...

(1) Hamd o Tanrıya ki vadesinde sadık oldu, kuluna yardım etti, askerini aziz kaldı, düşmanlarını²² mağlub etti... (2) Tektir, ondan sonra hiçbir şey yoktur. Ganimetleri helâl eden savaşılar teşvik eden onun peygamberine, (3) kâfirlere sert, onun salihlerine merhametli olan ehli beytine salevat olsun. Hakikatte bu taşı... (4) Hakan Dava (Duva) Sacam Han Udan (Audan?) dan Karşı denilen tahtgâhına getirmiştir (5) oradan bunu (bu taşı) büyük maharet sahibi olan Uluğ Bey Küregen Cete'ye²³ giderken getirmiştir (6). O (Uluğ Bey) Ceteyi (Moğolları) keskin kılıcı ile mağlub etmiştir. Nuh ona gemisi ile yaklaşmış olsaydı o dahi tehlikeden emin olamazdı.. (7) (İbrahim) Halilullâh tevakkuf etseydi her ikisi de, atasıyla beraber muhakkak yanardı²⁴.

Timur'un mezarına konulmuş olan bu iki kitabe üzerinde duralım. Mezar üzerindeki taşın merkez kısmını çerçevesiyen şeritteki arapça kitabe, gördüğümüz veçhile, Timur'un şeceresini ihtiva etmektedir. Bu şecere Timur'un Cengiz Han ile soydaş olduğunu ve Hulefâ-i Râşidîn'in dördüncüsü olan Ali neslinden geldiğini ispat etmektedir. Bu şecere büyük Emîrin seyyidliğini teyid etmekle kalmıyor, aynı zamanda onun -şîi değilse bile- şîilere karşı sempatisini gösteriyor. Timur'un ilk ceddinin halife Ali neslinden türediği Uluğ Bey tarafından konulan mezar taşı (yeşim taşı) kitâbesinde ve Timur'un oğlu Mîranşah'ın mezar taşı kitâbesinde hemen hemen aynı sözlerle ifade edilmektedir. İhtimal ki Timur'un sevgili torunu Mehmed Sultan'ın muhteşem mezar taşında da aynı sözler tekrarlanmıştı. Fakat bu taş çok yıpranmış ve harap halde bulunmaktadır. Bu kitâbeler Timur'un ve Timurluların Alevîlerden olduklarını, ihtimal ki şîiliklerini, sanki ısrarla ilân etmiye çalışıyorlar. Timur torunlarının tarihinde bu cihete dair birçok kayıtlar buluyoruz.

Timur'un en yakın halefi Şahruh'un şîi mezhebine karşı sempatisinin ne derecede bulunduğu malûm değildir. Fakat Uluğ Bey'in ta-

²¹ Bu kelimenin kıraati güçtür ما فيه okumak Arap gramerine aykırıdır.

²² لا اله الا الله “düşman gürühu, kalabalığı” kelimesinden sonra الاحزاب okunması mümkündür.

²³ Timurîler devrine ait tarihlerde Moğolistan ahalisi جته = Cete yani “haydut” tesmiye edilmektedir.

²⁴ Taşın aşağı tarafından büyük bir parça kırılmış olduğu için son satırların mânâsını tam olarak meydana çıkarmak güçtür.

rihinde çok calib'i dikkat bir vak'a mevcuttur ki, şimdiye kadar bu vak'aya tarihçilerden kimse dikkat etmemiş olsa gerektir. Şahruh zamanında Şeyh Seyyid Emîr Muñnüddin Ali Azerbaycan'dan Herat'a gelip yerleşmişti. Bu zat İran edebiyatına ve tasavvuf tarihine Kasım-ı Envâr adıyla girmiştir. Kasım-ı Envâr gençliğinde, Safevî sülâlesinin cediti olan Şeyh Safiyüddin'in (vefatı 1335/735) oğlu Sadrüddin-i Erdebilî'nin tilmizi idi. Kasım-ı Envâr'ın bu üstadı o kadar şöhere ve otoriteye malikti ki garp seferinde Timur onu ziyaret etmiş, sohbetinden memnun olmuş, onun ricası üzerine, Anadolu'da aldığı esirleri serbest bırakmıştır.²⁵ Kasım-ı Envâr sonraları Geylân'ı ziyaret etmiş ve orada -görünüşe bakılırsa- müfrit şîî mezhebi olan hurufiliğin kurucusu Fazlullah-i Esterâbâdî ile görüşmüş olacaktır ki eserlerinde hurufilik bulunduğu şüphesizdir.²⁶ Kasım-ı Envâr Herat'ta bulunduğu sırada Horsan eşrafı arasında o kadar maruf ve meşhur oldu ki, otorite bakımından, Şahruh ikinci plânda kaldı. Kasım-ı Envâr ortodoksal islâm talimatı bakımından çok aykırı görülen vaazları ve propogandası, Şahruh'un ve oğullarının bilhassa çok ince kültüre malik olan Baysungur Mirza'nın, bu şeyhle olan münasebetlerinin menfi olmasına sebep oldu; bu menfi münasebet, Kasım-ı Envâr'ın bunlardan kimseye saygı göstermemesiyle derinleşti. 1432/836 senesinde Herat'ın büyük camiinde Ahmed-i Lûr denilen biri tarafından Şahruh'a karşı suikast yapıldı. Bu Ahmed-i Lûr, yukarıda adı geçen şeyh Fazlullah-ı Esterâbâdî'nin müritlerindendi²⁷, bunun suikastten önce Kasım-ı Envâr'ın evinden çıktığı ispat edildi. Bu suikasta iştirak etmiş olması şüphesiyle olsa gerek Kasım-ı Envâr Herat'tan kovuldu, fakat Semerkand'da Uluğ Bey tarafından fevkalâde memnuniyetle kabul edildi. Onun hitabeleri Uluğ Bey'e öyle büyük tesir icra etti ki onun itaatli bir tilmizi oldu. Bu din hocasının dinî talimatını Uluğ Bay'in ne derecede benimsediği malûm değildir, fakat klâsik İran şairi ve Horasan dervişlerinin reisi Şeyh Abdurrahman-ı Câmî (ölümü 1492/898)'yi Kasım'ı Envâr'ın müritlerinin çoğunda gördüğü itikatsızlık hayrete düşürmüştür. Ona göre bunlar itikatsızlıklarını "laubaliliğe, şeriat ve sünneti inkâra

²⁵ Beale Keane. An Orient. Biogr. Dict. London 1894 sah. 372. Yine Kadı Nurullah-ı Şuşterî'nin Mecâlisü'l-Mü'minîn adlı eserinde (Tarhan 1299, s. 275).

²⁶ E. Browne, A. Hist. of Pers. Literature under Tatar Dominion. Cambridge 1920, s. 479.

²⁷ E. Browne, mezkûr eser, s. 366.

kadar vardırıyorlardı”²⁸. Kasım-ı Envâr'ın çok derin felsefî meselelere temas eden şiirleri ve mensur eserlerinin tetkiki herhalde Uluğ Bey devrinin ideoloji ve bu âlim hükümdarın şahsiyetini karakterize için dikkate değer malzeme verebilir. Herhalde Uluğ Bey bu şeyhin fikirlerinin tesiri altında uzun müddet kalmış olsa gerektir. Uluğ Bey'in şeriat kaidelerinden inhiraf ettiğine, Semerkand ulema ve dervişlerinin onu bununla itham ettiklerine W. W. Barthold işaret etmektedir²⁹. Uluğ Bey'in halefleri devrinde bazı Timurlu prensler arasında (Semerkand Timurlularından Sultan Mahmud'un oğlu Horasan naibi Baysungur Mirza gibi) açıktan şiî olanlar vardı. Birçokları şiîliğe mütemayıldı, bazıları şiî olmamakla beraber şiîlere düşman değillerdi. En son Timurlu ve parlak Herat hükümdarı Sultan Hüseyin Mirza (1468-1506) şiîliğe karşı taveccüh göstermiştir. Mîrhond'un sözlerine göre “Sultan Hüseyin tahta çıktığında devletin her tarafına dindarlık ışığını yaydı, şeriatı anladığını gösteren şu iradesinin tatbik edilmesini emir buyurdu: bundan sonra hutbe ve sikkeler mâsum imamların -Aleyhimi's-selâm- unvan ve adlariyle süslenecektir. (Sultan Hüseyin'in şiîliğini bildiren) bu iyi şöhreti bütün dünyaya yayıldı. Bu şöhret hattâ en uzak zuhal yıldızına kadar Haşimîler şeriatinin sedasını yükseltti. Fakat Herat'daki hanefî mezhebine mensub birçok kimseler devlet tahtının ayağına koşular ve ehl-i sünnet yolunun daha şerefli olduğunu söyliyerek (niyetini tatbikten hükümdarı) vazgeçirdiler³⁰. Fakat bu son Timurlu sultanın şiîliğe karşı olan sempatisi tekrar kendini göstermiştir. 1480/885 yılında Belh civarında, hiçbir zaman bu çevrede bulunmamış olan Ali'nin mezarı “keşif” olundu. Sultan Hüseyin ile bütün emîrlerin huzurunda bu mezarın Ali'nin hakikî mezarı olduğu kabul edildi. Bu “keşif”den bir yıl sonra Ali mezarı üzerine Sultan Hüseyin çok muhteşem bir “ravza” yaptırdı. Bu “ravza” şimdiye kadar Mezar-ı şerif şehrinin en güzel ve mukaddes yapısını teşkil etmekteir. Timur haleflerinin şiîliğe karşı bu temayüllerinin nereden geldiği yukarıda zikredilen Timur'un mezar taşı kitabesinin şahadeti ile sabittir. Halefleri için büyük babalarının ide-

²⁸ Hondemîr Habîbü's-Siyer, C. III, bölüm 3. Tahran 1271 sah. 211. Cami, Nefehâtu'l-Üns N. Lees, Kalkutta 1858, sah. 690-693.

²⁹ W. Barthold, mezkûr eser sah. 95.

³⁰ Mîrhond, Ravzatu's-Safâ, C. VII Luknov 1322/1904, sah. Hondmîr'in Habîbü's-Siyer'inde de aynı (t. III, bölüm 3. sah. 1279). Heratlı muhalifleri, Hondmîr, “Hanefî mezhebi fanatikleri متعصبان” tesmiye ediyor.

olojisi ve zaferleri en büyük otorite idi. Bazı tarihçilerin Timur'un şîliği hakkında ortaya attıkları mesele, mezar taşı kitabesine göre, herhalde Timur'un şîliği lehine halledilse gerekir.

Timur'un mezar taşının ortasındaki 51 satırlık kitabe, mahiyeti itibariyle, bir sıra dualardan ve Kur'an âyetlerinden ibarettir ki meşhur "Herat Şeyhi" Abdullah-ı Ensârî (1088/481)'nin Farsça münacatını hatırlatmaktadır. Bu kitabenin göze çarpan yeri ağır bir günahkârın ebedî gufran ümidiyle söylediği tövbe motiflerine tahsis edilmiştir ki tarihçisi tarafından tavsif edilen Timur'un ölüm yatağındaki ruh halatine uymaktadır³¹.

Paleografik hususiyetlerine, mermer üzerine derin ve dikkatle hakkedilen yazısına, bilhassa ustanın en çok emek sarfettiği ve itina gösterdiği taşın orta kısmına, bakılırsa bu mezar taşının elelecele yapılmadığı, belki XV. asrın başlarına ait olduğu görülür. Kaydetmeğe değer ki bu kitabenin 35-38 inci satırları Timur'un torunu Mehmed Sultan'ın (vefatı 806/1403) mezar taşı kitabesindeki cümlelerin aynıdır. Mehmed Sultan'ın mezar taşı harabolmamış olsaydı ihtimal ki bu mutabakatin daha fazla olduğunu görülürdü. Öyle görülüyor ki, galiba, bu mezar kitabeleri için malûm bir "Semerkandlı" örnek bulunmuş veyahut her iki kitabe aynı "müşşâk" tarafından yazılmıştır; büyük baba ile torununun ölümleri arasında az bir zaman geçtiğine göre bu mümkündür.

Timur'un mezarı üzerindeki iki büyük yeşim taşından yapılmış lahit (sarkofag), ölünün ayak ucundaki kitabeden anlaşıldığına göre, torunu Uluğ Bey tarafından konulmuştur. Mîhrond'un sözlerine göre bu yeşim taşı üç parça idi: bunlardan birini Timur'un kendisi, ikisini de Uluğ Bey 1425 senesinde Mogolistan seferinen dönerken getirmişti³². Yazık ki kitabenin bundan bahseden kısmı eksiktir, rabitalı şekilde okuyup mâna çıkarmak mümkün değildir. Taşın tam burası kırılmış ve oyuk yeri alçı ile doldurulmuştur. Bu yeşim taşı hakkında

³¹ A. A. Zimin, Podrobnosti smerti Timura. "Protokolı zasedaniy i soobeşeniya çlenev Turkestarskogo krujka lub. arh. g, XIX" Taşkent 1914, s. 44-48. (burada Şeref ed-din'in Zafer-nâmesindeki Timur'un defnine ait tafsilât tercüme edilmiştir). W. Barthold. Uluğ Bey ve zamanı (Petg. 1918), s. 36 not 8.

³² W. Barthold'un "Uluğ Bey ve zamanı" kitabındaki ilâveye bk. (s. 1'de Mîrhond'dan tercüme). Yine bk. Ravzatu's-saf (Luknov taş basma t. VI, 1322/104 s. 247).

dördüncü satırda şöyle denilmektedir: “Bunu Dava Sacan Han Udan’dan Karşı denilen tahtgâhına getirmiştir.” Beşinci satırda: “oradan bunu Cete ülkesine giderken Uluğ Bey Küregen getirdi” denilmektedir. Şunu kaydedelim ki Mogol hanının adı noktasız olarak “حاقان داوسحان خان” yazılmıştır. Hodemîr’de ise (yazma ve matubu nüshalara göre) “جیحون خان” bazen de “جیحون فون” tesmiye edilmektedir. Tarihçi Hondemîr’e göre Çağatay dokuzuncu kuşaktaki torunu, bir rivayete göre صجن³³ dır. Timur’un mezar taşı kitabesine göre, en yakın ihtimal olarak bunun adını “Hakan Dava (yahut Duva) Sacan han” okumak mümkündür. Coğrafi bir isim olan Udan (harekesiz yazılmıştır; Audan olması mümkündür) kelimesine gelince- adı geçen Han bu yeşim taşını buradan kendi karargâhına getirmiştir. Bu Udan Uluğ Bey’in zeyc’inde 110 tul, 46°, 45’ arz üzerinde şarkî Türkistan’da gösterilen اوتن کلوران olması mümkündür³⁴. Kitabede Karşı tesmiye edilen Duva Han’ın karargâhı (Karşı moğolca saray demektir. Burada ise “karargâh” anlamındadır)³⁵ şüphesizdir ki bugünkü Karşı şehri değildir. Bu Karşı şehri Duva’nın oğlu Köpek Han tarafından XIV. asırda kurulmuştur³⁶. Kitabedeki Karşı ise başka yerde, İli ırmağı bölgesinde bulunmuştur.

Şahrüh’un mezarındaki kitabe:

Yukarıda, baş ucunda, iri sülüs yazıyla müslümanlık sembolü (kelime-i tevhid) hakkedilmiştir (res. 4)³⁷:

(لا اله الا الله محمد رسول الله)

Bu yazının üstündeki çerçeveden itibaren çok sıkı girift yazıyla farsça karışık mezar kitabesinin metni başlıyor:

³³ Hondemîr Habîbü’s-Siyer 1 bölüm 3. Tahran s. 30. W. W. Grigoryev “İstoriya Mongolov otdrevneyşih vremen do Tamirlana” adlı kitabında (SPb. 1834, s.113) bu adı “Davathan (Dayzıkan)” okumuştur.

³⁴ Prolegomènes des tables astronomiques d’Oloug-Beg, trad, et comment. par Sedillot. Paris 1853, s. 268,

³⁵ W. Barthold, Turkistan v epohu mong. naşestviya, kısım II, SPb. 1900,s. 135-136; Uluğ Bey ve zamanı, s. 83.

³⁶ W. W. Barthold, Turkistan v epohu mong. naşestviya, s. 135-136—Kaydetmek gerekir ki W. W. Barthold Köpek (Köbek) Han’ın babasının adını Tuva yazıyor (Uluğ Bey ve zamanı, s.8)

³⁷ Makalenin Birinci kısmı “Epigrafika Vostaka” 11. de (1948), ikinci kısmı E. V. -nın III.de (1949) basılmıştır.

این روضه ایست از ریاض رضوان و

[38] کلتایست (از) بساتین جنان که مضجع ||

Metin buradan sol yana geçiyor ve (karşı bakana göre) sol yandaki çerçeve boyunca devam ediyor:

این بهشت حضرت سلطان مبرور بیرون پادشاه مرحوم و مغفور و سلطان السلاطین معین السلطنة و الدنیاء و الدین شاه رخ پھادر سلطان است اسکنه الله تعالی علی سریر نعمه و توجہ بتاج الکرامه که متولد شده در پنجشنبه خامس عشر شهر ربیع الاخر سنة تسع و سبعین و سبعماية ||

Sonra metin aşağıdaki ufkî çerçeveye geçiyor:

یتزین الملک بوجود الشریف فی شہور سنہ سبع و ثمانیة و متوجہ بارض خلد

Sonra metin (karşı bakana göre) sağ yandaki çerçeve, aşağıdan yukarıya doğru, geçiyor:

|| برین شد فی یوم الاحد اربع عشرین ذی الحجۃ الحمه (؟) خمسین و ثمانیة الهجرية القمرية بمرحلة رى من امهات ولايت عراق وبعد از انک منتقل شد بدار الامان سمرقند باہتمام بناء این مادون سلیله" این پادشاه عادل زاهد کامل عالم فاغفر له عصمة الدنيا و الدین پاینده سلطان بیکه

Metin, iri yazıyla yazılan ve yukarıda zikri geçen kelime-i tevhid'in altındaki hat-çerçeve tamamlıyor:

دامت عصمها یا ارحم الرحمن یا ارحم الراحمین

"Bu, cennet bağçelerinin bağçesi, cennet gülistanlarının bostanı müteveffa haşmetmaab padişahın ebedî istirahat yeridir. || Bu haricî yer, sultanların sultanı devletin, dünya ve dinin yardımcıları merhum ve mağfur Şahruh Bahadır'ındır. Tanrı onu nimet kürsüsüne yerleştirsün, hörmet taciyle taclandırısın! || o, rebî'u'l-âhır ayının onbeşinci günü perşembe günü 779 yılında³⁹ doğmuş, || 807 yılında⁴⁰ şerefli vücudu ile mülkü süslemiş (padişah olmuş), || kamerî hicret yılının 850⁴¹ yılında zilhiccenin yirminci pazar günü Irak'ın ana beldelerinden biri olan Rey'de tevakkufu sırasında ebedî cennet yurduna yönelmiştir. Bu aşağıdakileri (yani lahit ve mezar taşını) yaptıran Payende Sultan Bike bint-i padişah-i âdil, zahid, kâmil, âlim (Şahruh)un himmetiyle darü'l-eman Semerkand'a nakledilmiştir. Onun ismeti devam eylesin, ey merhametlilerin merhametlisi, ey merhametlilerin merhametlisi!"

³⁸ Dik çizgi kitabenin çerçevesindeki metinlerin satır sırasını gösterir.

³⁹ 21 Ağustos 1377.

⁴⁰ 1405'de babasının ölümünü müteakip.

⁴¹ 12 Mart pazar. 1447 (Hondemir'de 3. kısım, VIII. cilt 204 s.) 25 Zilhicce 850, yani 13 Mart 1447.

Şahruh'un defnine dair bu kitabede verilen haber onun Herat'tan Uluğ Bey tarafından getirilip ⁴² Timur'un türbesine gömüldüğü hakkında bir tarihinin kat'î surette ileri sürdüğü iddiayı yalanlamaktadır. Kitabede görüldüğü vechiyle Şahruh'un kızı Payende Sultan-Bike babasının cesedini Semerkand'a getirmekle iktifa etmemiş, fakat mermer tabutu ve mezar taşını da o yaptırmıştır. Bana malûm olan kaynaklarda Şahruh'un bu kızına dair, yazık ki herhangi bir malûmata rastlıyamadım. XV-XVI. asır tarihçisi Hodemîre göre Şahruh'un iki kızı vardı (isimlerini zikretmiyor). Bunlardan biri Mirza Muhammed Sultan'ın (galiba Timur'un torununun) oğlu Mirza Cihan- gir ile evlenmişti. Bundan Mirza Halil Sultan dünyaya gelmişti. ⁴³

Şahruh'un mezarı açıldığında dikkate değer ve esrarengiz bir detay umumî alâkayı celbetti; Şahruh'un iskeleti yanında kefenle sarılmış kalem kutusuna benzeyen, fakat daha büyükçe, bir tahta kutu bulundu, kutunun içinde 144 tane boz ve beyaz çakıl taşı vardı.

Uluğ Bey'in mezar taşı kitabesi:

Başucunda şeritte (res.5) iri harflerle hakkedilmiş olan kelime-i tavhid'in (لا اله الا الله محمد رسول الله) üstünden kitabe şöyle başlar:

این مرقد منور و این مشهد رفیع و این روضه معطر و این تر || بت منبع خوابگاه پادشاهیست که ریاض رضوان از نزولش با نزا هتیت و بستان جنان با فرحت و هو السلطان البرور و خلیفه المسرور مغیث الدنیا والدین الغ بیک سلطان انارالله برهانه که در شهر سته ست و تسعین و سبعین و ولادت با سعادتش اتفاق افتاده بود در بلده سلطانیه و در || ذی الحجه عشر و ثمانمایه در دار الامان سمرقند بخلافت مستقل شده و بحکم کل یجری لاجل مسمی چون مدت حیواتش بانها و زمان فالش بمدلول نزول القضاء رسید خلف او خلاف کرد بدوتیغ خنجر بروی کشید فقد استشهد بده متوجها الی رحمة ربه الغفور

Kitabe buradan kelime-i tevhidin altındaki aşığı çerçeveye geçiyor ve burada şöyle tamamlanıyor:

فی عاشر رمضان ثلاث و خمسين و ثمانمایه الهجرية النبوية

"Bu nurlu mezar, bu şanlı meşhed, bu hoş kokulu bahçe || bu dokunulmaz türbe padişahın (son) istirahatgâhidir. (O padişah ki) onun buraya inmesi cennet bahçelerini hoşnut, cennet yapılarının bostanlarını memnun

⁴² W. W. Barthold, Uluğ Bey ve zamanı. ZRAN VIII. seri, tar. —filoloji şubesi, cilt XIII, No. 5. Pgr., 1918 s. 127.—Yine onun. O pogrebenii Timura. ZVO, XXIII, 1915, s. 30.

⁴³ Hondemîr. Habîbü's-Siyer, s. 207.

etmiştir. O padişah dünya ve dinin yardımcısı, mağfur ve mesrur halife Uluğ Bey Sultandır, Tanrı mezarını nurlandırsın. Onun mesut doğumu 796 yılının⁴⁴ aylarında Sultaniye⁴⁵ şehrinde vaki olmuş, 810 yılının⁴⁶ zilhiccesinde Darü'l-eman Semerkand'da müstakil halife (padişah) olmuş. Tanrı'nın "her şey muayyen zamana kadar cereyan eder"⁴⁷ hükmüne uyarak hayat zamanı sonuna erdiği, kaderin tâyin ettiği müddet tükendiği (gün) kaza erişti, oğlu ona karşı zulüm işledi= keskin kılıç ile (harfiyri:hançer ile) vurdu. Bunun neticesinde (bu dünya) sahrasında şehadete nail olup ramazanın onuncu günü Hicret-i Nebeviyyenin 853 yılında⁴⁸ gufran sahibi Allah'ın rahmetine yöneldi".

Bu kitabe, münderecatından görüldüğü vechile, baba kaatili Abdullâtif çok açıkça takbih edilmektedir. Böyle bir kitabe ile mezar taşının onun zamanında konulmuş olmasına imkân yoktur; herhalde bu taş Abdullâtif'ten sonra, W. W. Barthold'e göre, Uluğ Bey'in başka oğlu Abdullah'ın⁴⁹ kısa süren saltanatı zamanında konulmuş olsa gerekir.

Fakat, katledilmiş olan Uluğ Bey evvelâ buraya mı gömülmüştü? Sonradan buraya nakledilmiş değil mi? Babasının ve büyük babasının tabutları gibi Uluğ Bey'in de tabutu mermerden yapılmıştır. Tabut açıldığında kafası kesik iskelet meydana çıkarıldı. Kılıcın darbesi o kadar kuvvetli olmuştur ki kafa yukarıki amudufikari kemiğinden, lahana koçanı gibi⁵⁰ derhal uçurulmuştur. İskelet üzerindeki ipek uçurlu ipekli içdon ve ipek gömlek kalıntıları gösteriyor ki Uluğ Bey, şehid sıfatıyla, öldürüldüğü zaman üzerinde bulunan elbisesiyle gömülmüştür. Bir müslüman hükümdarının şeriatce kesin olarak yasak edilen ipek iç çamaşırı kullanması hayreti celbediyor. Son zamanlardaki Orta Asya han ve emirleri ancak pamuklu kumaştan (kârböz, arapça کرباس) yapılan iç çamaşırı kullanmış-

⁴⁴ Yani 1393/94. En doğrusu: Uluğ Bey 19 Cemaziyelevvel 796, yani 22 Mart 1394 de doğmuştur.

⁴⁵ Sultaniye, Moğol ilhanı Argun tarafından kurulmuştur. Hemedan'ın şimalinde, dağlık bölgede, Abhar ile Zencan arasında bulunuyordu.

⁴⁶ 1408 yılının 28 Nisanı ile 27 Mayısı arasında.

⁴⁷ Kuran, XIII. sûre 2. âyet.

⁴⁸ Yani 27 Ekim 1449.

⁴⁹ W. W. Barthold, O pogrebenii Timura, XVO, XXIII, 1915, s. 31-32; yine onun "Uluğ Bey ve zamanı" s. 135.

⁵⁰ Uluğ Bey'in katli hak. bk. W. W. Barthold, Uluğ Bey s. 131.

lardır. Hattâ çamaşır üzerinden giyilen ipekli hırkanın astarının bile pamuklu olması şarttı. İpek astar-ancak 2-3 elbise üzerinden giyilen kadife veya sırma işlemeli kumaşlardan yapılan elbiseler için müsaade edilirdi.

Timur'un torunu Muhammed Sultan'ın mermer parmaklık arasındaki mezarının kitabesi:

Seyircinin (karşıdan bakanın) tam önünde mermer üzerine hak-kedilen arapça iri, girift yazılan kitabenin devamı muhafaza edilmiştir. (Res.6)

ما هذه الدنيا بدار قرار سير اخر سلام وغفران على ذلك الثرى وروح ورضوان وعلى ذلك

“Bu dünya—ebedî yurda son seyahattir. Bu mezara selâm ve gufran olsun. Sükûnet ve takdis son mesken üzerine olsun..”

Bu iri-kalın yazının çevresinde, yukarı kısmından başlayarak arapça şu satırlar muhafaza edilmiştir. Yukarıdan:

سیدی على رؤس الخلايق خاصة || فى يوم الموعود الله اكبر لا ضده || ولا ندله ولا وصلى
ولا شبه له || ولا وصف له ولا كفوله ولا حدله ولا || حدره له ولا مثل له ولا شريك له ||
فى الملك ولا وزد . . .

“*Kıyamet günü milletlerin rehberleri önünde (beni utandırma), Rab-bim, Allah büyüktür, ona karşı duracak yoktur, ona küfüv yoktur, kimse ile bağlantısı yoktur, benzeri yoktur tavsif edilemez, ona denk yoktur ona had || ve hudud, mülkünde misli ve şeriki yoktur* ⁵¹.”

Devamı aşağıda, alttaki yanın orta kısmından başlıyor:

يا عزيز يا الله يا الله يا الله يا رحمن يا رحيم || يا رحمن يا رحيم يا رحيم ان ||
تربى فى منامى ما رجوت منك واكرمتنى || المغفرة خطبى انك على كل شىء * [قدير
atlanmıştır] وارزقنى حفظ القرآن || وتحلتها . . .

“*Ey kudret sahibi, Ey Allah, Allah, Ey rahman, rahim, || ey rahman, rahim, senden ümid ettiğimi bana rüyamda gösterseydin. Günahlarım, af etmekle bana kerem kıldın, her şeye kadirsin, bana Kur'an hıfzımı nasip eyle, aklımı birlikte karıştırdın...*” ⁵².

Mezar taşının yukarıda oyma kenar-çerçevesi boyunca devam eden en üstteki farsça-arapça yazıdan şu şerit muhafaza edilmiştir:

(. . . السلطان العالى ولى العهد * فى الزمان اميرزاده محمد سلطان بن الا [kırılmış]
جهانكبير بن الامير تيمور كوركان بن الامير ترغاي || بن الامير بر كلى بن

⁵¹ Timur'un mezar taşındaki buna benzeyen 31-34. satırlara bak.

⁵² Timur kitabesindeki 35-38. satırlara bk.

Bu sözlerden sonraki kısım sıva ile kaplanmıştır. Burada kalan şu kelimeler görünmektedir: شبه له نوم له ولا ما

“... yüksek sultan, zamanının veliahdı -Emîr-zâde Muhammed Sultan, bin.. Cihangir, bin Emîr Timur Küregen, bin Emîr Taragay, bin Emîr Bargul...”

Mezar taşının kısımları su mermerleriyle sıvanmıştır.

Böylece, Timur’un hayatta iken veliahd tâyin ettiği (ول المهدي) fakat vakitsiz 1403’de ölen sevgili torunu Muhammed Sultan’ın mezar taşı kitabesinin şu aşağıdaki münderecatı ihtiva ettiğine hükmetmek mümkündür: veda selâmları, dua ve münacât, mezar kitabelerindeki şecerelere benzeyen, uzun şeceresi.

Görünüşe bakılırsa, zamanın bu muhteşem mezar taşı yalnız fevkalâde sanatkârene yapılan oyma bezeklerinin zenginliğiyle değil, belki tamam türbenin iç tezyinatı üslûbuna uygun yapılışı ile herkesi hayran etmiştir. Bu benzeyiş [uygunluk], türbe içindeki damarlı akik taşından yapılan duvar kaplaması üzerinde çıkıntı teşkil eden ve damlataşı biçiminde olan harikulâde güzel bordüre bakarken bilhassa göze çarpmaktadır. Aynı biçimdeki bir bordürün tabutun yukarıki kısmını muvaffakiyetle ayırdığını görüyoruz. Bu mezarın kitabesi üslûbunda çok enfes hakkedilmiştir. Türbenin dahilî dekoratif tezyinatıyla hemâhenk olmak bakımından bu kitabe ile türbedeki diğer kitabeler boy ölçüşemezler. Buradaki başka mezarların hepsi buraya “tesadüfen girmiş” gibi karakter taşıdıkları halde, Muhammed Sultan’ın mezar taşı sanki, şöyle diyor: Buranın sahibi odur. Bu güzel türbe onun için yapılmıştır, fakat, kaderin cilvesiyle sonradan Timur’un ve bazı ailesi üyelerinin istirahatgâhı olmuştur. Ancak bir şey anlaşılmıyor: bu güzel mezar taşı ne zaman ve neden böyle itinasızca, parçaları çarpık, bazı yerleri kabaca, çirkin bir şekilde sıva ile kaplanmış, sanki bu taş alelâcele başka bir yerden getirilmiş yahut yerinden oynatılmış, parçaları dağılmasın diye, gelişi güzel yerleştirilmiş intibasını veriyor?

Bu mezar taşına benzeyen, belki bundan daha muhteşem olan bir mezar taşı Tirmiz harabeleri arasında bulunan ülemadan Ebû Abdullah Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî’nin (vefatı 869-255) mezar taşıdır. Bu mezar taşı Muhammed Sultan’ın mezar taşına, bütün teferruatıyla, benzemektedir: aynı haricî şekil, yazıların aynı şekilde sıralanması taşın yukarıki kısmını çerçeveleyen üç sıra ista-

laktit kuşak, bu kuşağın üstünde aynı yazı şeridi-ancak bir fark vardır: Tirmiz mezarında tabutu üzerinde yine küçük bir mermer tabut bulunmaktadır. Bu tabut şark halkının kullandıkları çocuk beşiğini ve Orta Asya'da سکانه denilen yer mezarı hatırlatıyor. Bunun gibi bir lâhid (sarkofag)in Muhammed Sultan'ın mezarı üzerinde bulunmadığına emin olmak mümkün mü?

Muhammed Sultan'ın döşeme altındaki mezarında kitabesi olmıyan bir kalın mermer levha bulunuyor. Bunun altında tıpkı Timur'un, Şahruh'un ve Uluğ Bey'in mezarlarında olduğu gibi mermer yatak bulunuyor. Bu yatakta çok fena saklanmış iskelet yatıyordu. İskeletin üzerinde, Timurun tabutunu örten çok güzel siyah kumaş gibi bir kumaş bakiyeleri bulunuyordu. Bu kumaş bakiyelerine göre büyük baba ile torununun tabut örtüleri aynı, yahut aynı kumaştan yapılmış olduğuna hükmetmek mümkündür.

Timur'un oğlu Mîranşah'ın türbesindeki mezar kitabesi:

Yukarıki kısımdan başlayarak mezar taşının çevresinde, sağdan sola doğru okunan şu kitabe vardır (res. 7):

هذا مرقد السلطان الاعظم || سلطان ميرانشاه بن الامير تيمور كوركان بن الامير ترغاي بن الامير بركل بن الامير ايلانكبير بن الامير ايجل بن الامير قراجار بن الامير سوغوجين بن الامير اردمجي برلاس بن الامير قاجولاي بهادر بن الامير قابول خان بن الامير تومنای بن || جنكزخان بن الامير يسوكاي || بهادر بن الامير برتان بهادر بن الامير قبول خان بن الامير تومنای بن الامير با يسنفر بن الامير قايدو بن الامير توتومتين بن الامير بوقا بن الامير بوذنجير ولم يعرف لهذا الماجد والدا الا ان امه الان قوا وقد حملته ولم يك بغيا بنور زكاه من اسباط اسد الله الغالب على بن ابي طالب

“Bu büyük sultan II Sultan Mîranşah'ın (son) istirahatgâhidir. Mîranşah) bin Emîr Timur Küregen, b. Emîr Taragay b. Emîr Bargul, b. Emîr Aylangir, b. Emîr İcil, b. Emîr Sugucin, b. Emîr İrdamçı “Barlas” b. Emîr Kaçulay Bahadır, b. Emîr Tumanay II bin Çingiz Han, b. II Emîr Yesukey Bahadır II b. Emîr Burtan Bahadır, b. Emîr Kabul Han, Emîr Tumanay, b. Emîr Baysungur, b. Emîr Kaydu, b. Emîr Tutumtin, b. Emîr Buka, b. Buzancir. Bu asil zatin babası malûm değil, fakat anası Alankuwa ona gebe olmuştu. Bu zinadan değildi⁵³, belki Allah'ın' galip arslanı Ali b. Ebi Tâlib'in zürriyetinden (birinin) pâk nurundandı”

⁵³ Kuran'ın XIX. sûresinin 29. âyetine bk. Kitabedeki bu kelimeyi بغيا ولم تک okumak gerekti, fakat ولم تک yazılmıştır.

Taşın ortasında 26 satırlık şu aşağıdaki arapça yazı vardır:

- [1] هو الحى لا اله الا هو
- [2] له الحكم واليه راجعون
- [3] وله الحول والقوة
- [4] بسم الله الرحمن الرحيم
- [5] والهكم اله واحد
- [6] لا اله الا هو الرحمن و
- [7] الرحيم الله لا اله
- [8] الا هو الحى القيوم
- [9] لا تأخذه سنة ولا
- [10] نوم له ما فى السموات
- [11] وما فى الارض من ذا
- [12] الذى يشفع عنده الا
- [13] باذنه يعلم ما بين ايديهم
- [14] وما خلفهم ولا يحيطون
- [15] بشئ من علمه الا بما شاء
- [16] وسع كرسيه السموات
- [17] والارض ولا يؤده
- [18] حفظها وهو العلى
- [19] العظيم ولا اكراه فى
- [20] الدين قد تبين الرشد
- [21] من النى فن يكفر
- [22] بالطاغوت ويومن بالله
- [23] فقد استمسك بالعروة
- [24] الوثقى لا انفصام لها
- [25] والله سميع علم
- [26] صدق الله العظيم

- 1— O ölümsüzdür. Ondan başka Tanrı yoktur.
- 2— Mülk onundur ve ona dönecektir.
- 3— Kudret ve kuvvet onundur.
- 4— Rahman ve rahim Allah'ın adiyle.
- 5— “Sizin Tanrınız—bir Tanrıdır;
- 6— Ondan başka Tanrı yoktur, rahmandır.
- 7— Rahimdir.”—“Allah... ondan başka Tanrı yoktur.
- 8— Ölümsüzdür, bizatihi kaimdir.
- 9— O uyuklamaz ve
- 10— Uyumaz. Göklerde

- 11— *Ve yerde ne varsa onundur.*
 12— *İzni olmadan kim onun önünde*
 13— *şefaata edebilir? Onların önünde ve*
 14— *arkalarındakini bilir; onlar ise*
 15— *onun ilminden ancak onun dilediği kadarını ihata*
 16— *ederler. Onun kürsüsü gökleri ve yeri kaplar*
 17— *ve bu ikisini muhafaza etmek ona ağırlık vermez.*
 18— *O yüce ve büyüktür. Dinde zorlama yoktur.*
 20— *Doğru yol eğri yoldan ayırdedilmiştir,*
 22— *küfürü inkâr eden, Allaha iman eden*
 23— *o en sağlam şeyi tutmuştur, bu şeye kopmak yoktur.*
 25,26— *Allah işidir bilir. Büyük Tanrı sâdiktir."*

Metnin 5. 6. satırları ve 7. satırın yarısı Kuran'ın 2. sûresinin 163. âyetidir. 7. satırın yarısından 25. satıra kadar 2. sûrenin 255-256 âyetleri olan ve "Âyetü'l-kürsü" denilen âyettir.

'Gür-i Emîr'in ortasında bulunan Mîranşah'ın mezarı buradaki mezarların en bakımsızıdır. Mezarın üst örtüsü çökmüş ve ölünün iskele'ini tahrip etmiştir. Mîranşah, başka akrabası gibi mermer tabuta konulmamış, doğrudan doğruya toprağa, tuğla ile kaplamak suretiyle, gömülmüş, üzerine hiçbir kitabe konulmamıştır. Fakat, mermer parmaklık arasındaki mezar taşı ise gerek malzemesi bakımından (siyah mermerden), gerek işlenmesi bakımından hiç te fena değildir, XV. asır mezar taşlarının iyi bir örneğini teşkiler. Taşın yüzündeki yazıda gördüğümüz vechile, ne bir tarih, ne de bir tarihî bilgi yoktur. Taşın yalnız kenar çerçevesinde bu mezarın Timur'un oğlu Sultan Mîranşah'ın mezarı olduğu, ve şeceresi bildirilmektedir. Bu şecerede Mîranşah'ın ataları efsanevî Alankuva'ya kadar sayılmaktadır. Alankuva'nın kocasının Ali b. Tâlib sülâlesinden "pâk ışık" olduğunu da tebarüz ettiriyor.

Mîranşah'ın Azerbaycan'da Kara Yusuf Türkmenle savaşta 810/1407-1408 de, başka bir rivayete şgöre 14 Ramazan 809 (14 Şubat 1407) senesinde öldürüldüğü ve oradan ölüsünün "Şems-i Gürî" isimli biri tarafından Maverâünnehr'e getirilip şehri-i S bze gömülmüştür; fakat buna dair bu kitabede tek bir söz yoktur. Akademisyen Barthold "(Mîranşahın kemiklerinin) Şehri-i Sebz'den Semerkand'a nakline dair hiçbir şey söylenmemiştir"

demektedir ⁵⁴. Mezar taşında da buna dair haber verilmiyor. Mîranşah'ın bu mezar taşı ne zaman ve kim tarafından hazırlanmıştır? Bu da bir muammadır.

Kitabelerin aslını ve tercümelerini verirken S. A. Lapin ve M. E. Blochet'nin ⁵⁵ bu kitabeleri tahlillerinde yaptıkları hatalara temas etmedim, çünkü burada verilen fotoğrafların, nasıl okumak gerektiğini pek açık gösterebileceğini sanıyorum. Zaten S. A. Lapin bir tek kitabenin bile suretini vermemiştir. Blochet'nin mesaisinde gerçi dört tane kitabe vardır (Timur'un yeşim taşı kitabesi, nereden alındığı belli olmayan bir kitabe, Mîranşah ve Uluğ Bey kitabeleri), Bunlardan ilk üçü ancak yazı ile istinsah edilmiş kopyelerden çekilmiş fotoğraflardır ki, asıl materyal ile hiçbir münasebeti yoktur. Bundan dolayıdır ki silinmiş ve rötuş edilmiştir. Dördüncü kitabe, şüphesiz, ıstampaj değildir, Ebû Saîd Ma'sûm'un veya başka birinin istinsah ettiği kopyadır, mühim hataları vardır. Mezar taşının yukarıki kısmında kelime-i tevhid yazılmış bulunan en güzel ve büyük kitabenin beceriksizce yapılan kopyesi (belli ki ıstampaj ile alınmış değil) bilhassa göze çarpmaktadır. Burada hakkâk bir hata yapmıştır: boş kalan yeri doldurmak için kûfî hattıyla الملك الله yazmak istemiş, fakat "mim"i atladığı için الله yazmıştır.

⁵⁴ XVII. asra ait olduğu tahmin edilen benim nüsham Târih- Seyyid Râkım'da varak 60-61; W. W. Barthold, O pogrebenii Timura, s. 30.

⁵⁵ M. E. Blochet'nin yukarıda mezkûr eserinin ayrı basımını bana gönderen prof. A. J. Yakubovskiye teşekkür ediyorum. Bu eser Orta Asya kitaplıklarında bulunmuyor. Bazı kelimelerin okunmasına ve izahlarına yardım eden M. A. Sali'ye de teşekkür ederim.

Res. 1 — Timur'un mezar taşı

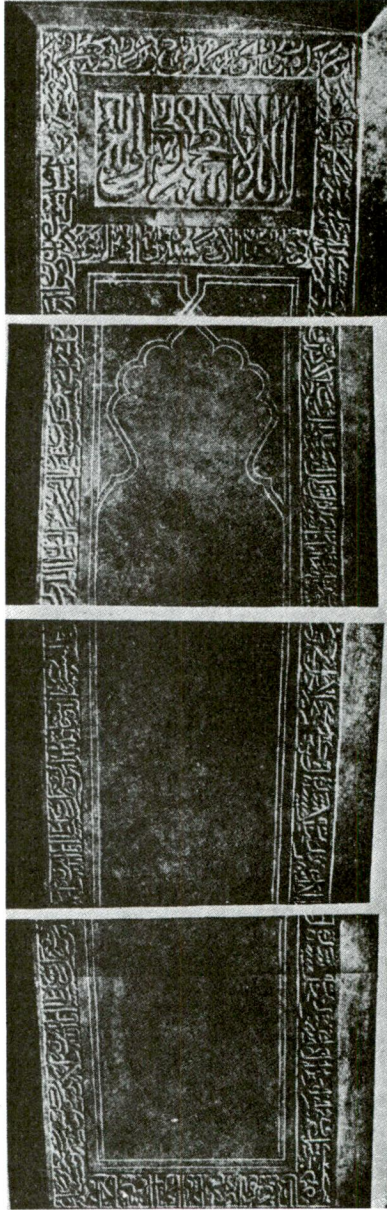
Res. 2 — Timur'un mezarı üzerindeki nefrit sanduka kitahesi

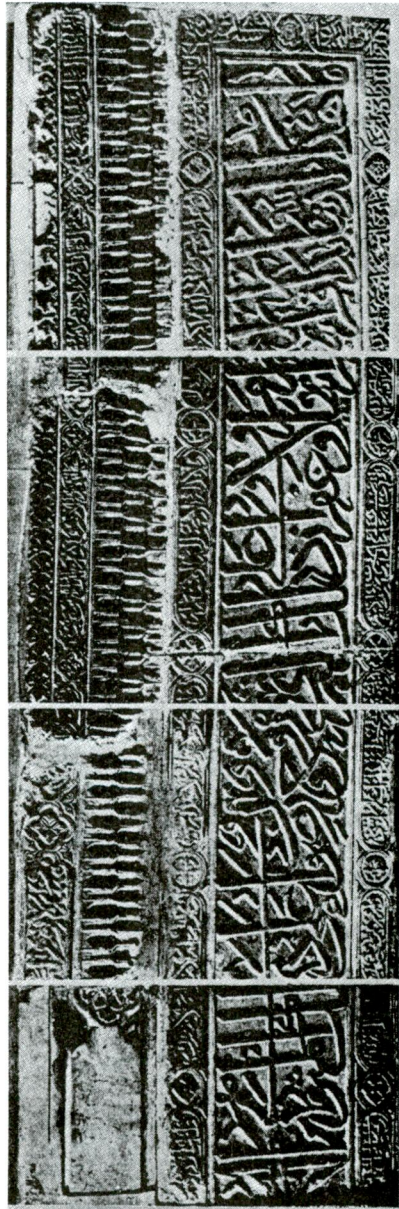
Res. 3 — Timur'un mezarı üzerindeki nefrit sanduka

Res. 4 — Şahrüh'un mezarı üzerindeki taş

Res. 5 — Uluğ begin mezar taşı

Res. 6 — Muhammed Sultann mermer sandukası

Res. 7 — Miranşah'ın mezarı üzerindeki sanduka kitabesi

